

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE SOSYAL REFAHI ÜZERİNE ETKİLERİ

İsmail BULMUŞ*

Özet

Bu makalede, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında gerçekleştirilen Gümrük Birliği'nin sosyal refah etkileri kısmi denge analizi çerçevesinde incelenmiştir.

Bir ilk adım olarak, Türkiye ithalatının fiyat değişmelerine duyarlılık derecesi tahmin edilmiştir. Bu amaçla yaptığımız regresyon analizi, Türkiye ithalatının, 1996-2003 döneminde, fiyatlara karşı (-0,56) çevresinde bir esneklik katsayısına sahip olduğunu göstermiştir. Bulduğumuz bu esneklik katsayısı, daha sonra, Gümrük Birliği sonucu, Türkiye ithalatında ortaya çıkan artışı ölçmede kullanılmıştır.

Araştırmanın sayısal sonuçları; 2006 yılı için tüketicilerin refahında, 30 milyar dolar dolayında, GSMH'nin %7,33'üne eşdeğer bir artışın ortaya çıktığını göstermiştir. Artışa ilişkin bu sayı, hiç şüphesiz, üreticilerin ve kamunun karşı karşıya kaldıkları refah kayıplarını dikkate almamaktadır.

Bu kayıplar göz önüne alındığında, sosyal refah artışı, GSMH'nin %0,88'i gibi oldukça mütevazı bir orana düşmektedir. Bununla beraber, bu sayı, Türk Lirası geçtiğimiz birkaç yılda aşırı değerlenmemiş olsaydı, 1,75 kat daha fazla olurdu.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Gümrük Birliği, beklendiği ölçüde olmasa da, Türkiye ekonomisi üzerinde bir dizi olumlu etki yaratmıştır.

***Anahtar kelimeler:** Gümrük Birliği, Avrupa Birliği, Sosyal refah etkisi, Türkiye*

EFFECTS OF CUSTOM UNION ON TURKEY'S SOCIAL WELFARE

Abstract

In this article, the social welfare effects of the customs union between Turkey and the European Union on Turkish economy have been studied by utilizing the partial equilibrium analysis.

* Prof. Dr., İzmir Ekonomi Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü

As the first step, the degree of sensitivity of Turkey's imports to price changes has been estimated. The regression analysis results showed that Turkey's imports has a demand-price elasticity of about (-0,56) for the period 1996-2003. This elasticity coefficient has been used to compute the increase in Turkey's imports due to customs union.

The numerical results of the study point out an increase of about 30 billion dollars in consumer surplus for 2006, which is equivalent to 7.33% of GNP. This number does of course not take into account welfare loss faced by producers and government.

When taken into consideration, social welfare increase falls to 0.88% of GNP, which is a relatively moderate rate. However, it would have been 1,75 times larger if Turkish currency would not have overappreciated in past few years.

It can be concluded that although not as much as expected, custom union had some positive effects on Turkish economy, particularly in increasing social welfare.

Key Words: Customs Union, European Union, social welfare effects, Turkey

GİRİŞ

Türkiye, Ankara Anlaşması'nın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen ve 1 Ocak 1973 tarihinde imzalanan Katma Protokol ile Avrupa Topluluğu'ndan ithal ettiği mallar üzerinde bulunan gümrük vergilerini, 12 ve 22 yıllık iki liste halinde ve her yıl uygulanan düzenli indirim oranlarıyla, dönem sonunda sıfırlamayı taahhüt etmiştir.

Nitekim, bu taahhüdün bir sonucu olarak, Türkiye, Avrupa Topluluğu ile 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmek üzere 6 Mart 1995 günü, 1/ 95 sayılı Avrupa Topluluğu-Türkiye Ortaklık Konseyi Kararı'na konu "Gümrük Birliği Anlaşması"nı imzalamıştır.

Gümrük Birliği Anlaşması'nın Türkiye ekonomisi üzerinde, hiç şüphesiz, bir dizi etkisi olmuştur. Adı geçen Anlaşma'nın Türk toplumunun sosyal refahı üzerinde yarattığı etkilerin kısmi denge analizi çerçevesinde ölçülmesi, bu makalenin konusunu oluşturmaktadır.

Yaptığımız literatür taraması, Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki sektörel etkilere ilişkin çok sayıda araştırma yapıldığını, buna karşılık refah etkilerini ölçen araştırmaların pek az sayıda olduğunu göstermiştir. Meraklı okuyucu, bu alanda yapılmış güncel ve kapsamlı bir literatür taramasını Ertuğrul Yıldırım ve Cihan Dura'nın (2007) bu amaçla yazılmış makalesinde bulabilir.

1. YÖNTEM

Her şeyden önce, Avrupa Birliği'nden yapılan ithalat üzerindeki gümrük vergilerinin kaldırılması, Dünya'nın bu bölgesinden ithal edilen malların Türk Lirası fiyatlarında bir düşme yaratmıştır.

Öte yandan, iktisat bilimi, Talep Kanunu uyarınca, bir malın fiyatı düştüğünde o malın talebinin artacağını söyler. Biz de, bu önermeye uygun olarak, gerek toplam ithalatın, gerek ithalat alt gruplarının, fiyat değişmelerine ne ölçüde duyarlı olduğunu tespit etmek için ithalat talep denklemlerini tahmin etme yoluna gittik. İstatistiksel tahmin metodu olarak en küçük kareler yöntemiyle basit regresyon kullandık. Tahmin için proses ettiğimiz verilerin hemen tamamına yakını Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası veri tabanından aldık. Buradan almadığımız tek veri; ABD Tüketici Fiyat Endeksi'dir.

Analiz dönemi, 1996 ile 2003 yılları arasında kalan zaman aralığıdır. Analiz döneminin 1996 öncesine gitmemesinin nedeni; o yıllarda, Avrupa Birliği'nden ithal edilen mallara yönelik gümrük indirim sürecinin devam ediyor olmasıdır. Bir başka deyişle, 1996 öncesinde herhangi bir yıl ithalatta ortaya çıkan değişimin ne kadarının gümrük indiriminden, ne kadarının da kurlardaki değişimden ileri geldiğini tespit etmekte ortaya çıkan güçluktur. O nedenle, sağlıklı bir analiz için ithalata uygulanan gümrük vergi oranlarının hiç değişmediği bir zaman dilimine ihtiyaç vardır. Bu zaman aralığı, gümrüklerin sıfırlandığı 1996 yılı başından günümüze kadar uzanan dönemdir.

İthalatın, fiyat duyarlılığına ilişkin olarak yaptığımız çalışma, yalnızca ithalatın fiyat duyarlılığını göstermekle kalmadı, aynı zamanda, devletin uğradığı refah kaybını ve tüm toplumun refahında ortaya çıkan artışı ölçmede de bize yardımcı oldu.

İthalatın fiyatlara duyarlılığını tam olarak ölçebilmek için, bir yandan ithal edilen mal ve hizmetlerin özgün fiyatlarında yabancı para cinsinden ortaya çıkan değişiklikleri; öte yandan Türk Lirası kambiyo kurunda zaman içinde ortaya çıkan değişiklikleri bilmek gerekir.

Ne var ki, ithalat alt kalemleri içerisinde yer alan binlerce malın her birine ait yabancı para birim fiyat hareketlerini ne bilebilme, ne de izleme imkanı vardır. Bunlar bilinemediğinden bunların bileşiminden oluşan ithalat alt kalemlerini de, nispi ağırlıklar dikkate alınarak fiyatlandırma olanağı yoktur.

Bu durumda, duyarlılık ölçümü için elimizde kalan tek seçenek; Türk Lirasının yabancı paralar karşısındaki değerinde zaman içerisinde ortaya çıkan oynamalardır. Bu nedenle, biz de, bu gözlem ve tespitten hareket ederek, bu

çalışmamızda, ithal malları talebimizi belirleyen temel değişken olarak kur hareketlerini dikkate aldık.

Ölçümün mümkün olduğu kadar sağlıklı olması için üçüncü ülkelerden ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerden yapılan ithalattan alınan gümrük vergilerinin değişmediği bir zaman dilimine ihtiyaç vardı. Bu ihtiyaca Türkiye şartlarında en iyi cevap veren zaman aralığı; Gümrük birliğinin başladığı 1 Ocak 1996'dan günümüze kadar uzanan zaman dilimidir.

O nedenle, biz de, bu çalışmada, ayrıntılarını aşağıda vereceğimiz analizde, gözlem dönemi olarak, bu yıllar arasını seçtik. Yılın her bir çeyreği için farklı bir gözlem yaptık. Bunu yapmaya bir bakıma mecbur kaldık. Çünkü, ele aldığımız analiz dönemi yedi yılı kapsadığından, sağlıklı bir analiz için yedi gözlemle yetinemedik. Böyle yapmakla, tahmin için 29 gözlemden yararlanma imkanı bulduk.

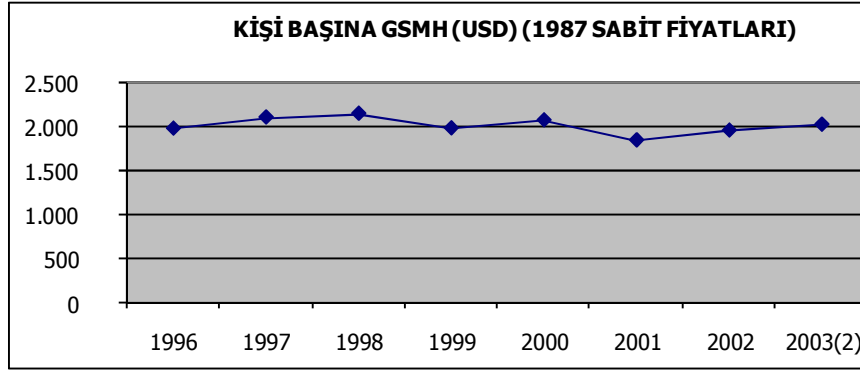
Hiç şüphesiz, belli bir mala ilişkin ithalat talebi; yalnızca o malın fiyatının bir fonksiyonu değildir. Kendi fiyatının dışında bir malın talebini belirleyen pek çok faktör vardır. Bu etmenlerin belli başlıları; kişi başına gelir, ülkenin nüfusu, rakip ve tamamlayıcı mal fiyatları ve nihayet tüketicilerin zevk ve alışkanlıkları olarak sıralanabilir.

Fiyat duyarlılığının sağlıklı bir biçimde ölçülebilmek için her şeyden önce ithalat talebini belirleyen diğer etmenlerin etkilerini bertaraf etmek gerekir. Biz de, bu olguyu dikkate alarak, aşama aşama bir dizi ayıklama işlemi yaptık.

Bir malın piyasa talebini belirleyen önemli değişkenlerden birisi, hiç şüphesiz ki, o malın piyasasında, alıcı olarak yer alan tüketicilerin sayısıdır. Tüketicilerin sayısı ise; doğal olarak, nüfus hareketlerinden etkilenmektedir. Son yıllarda, bir ölçüde hızını kaybetmiş olmakla birlikte, hala Türkiye'de oldukça yüksek bir nüfus artış hızı söz konusudur. Bu ölçüde hızlı bir nüfus büyümesinin talep üzerinde yaratacağı saptırıcı etkileri elimine edebilmek için analizimizde kullandığımız ithalat büyüklüklerini, 1987 yılını baz alarak, sabit fiyatlarla GSMH endeksiyle deflate ettik. Böylece, hem gelir değişmelerinden hem de nüfus artışından kaynaklanabilecek saptırıcı etkilerden ithalat talebini arındırdık. Bir başka deyişle, Türkiye ekonomisinin 1987 yılındaki büyüklüğünü zaman içerisinde dondurarak ithalattaki değişmeyi gözledik.

Daha önce de değindiğimiz gibi, bir malın piyasa talebini belirleyen önemli değişkenlerden birisi de tüketici gelirleridir. Farklı gelir düzeyindeki tüketicilerin belirli bir mala ilişkin talebindeki farklılaşmayı en etkili bir biçimde açıklayacak yöntem ancak yatay kesit analizidir. Ne var ki, elimizdeki mevcut bilgiler bu tür bir analizi yapmaya elverişli değildir. Ancak, hemen ekleyelim ki; analizimizde

kullandığımız zaman dönemi oldukça kısadır. Analiz döneminin kısa olması, kişi başına gelir düzeyinde kayda değer değişmelerin olmadığı bir zaman aralığını ifade eder. Nitekim, aşağıdaki tablodan da görülebileceği gibi 1996 yılı ile 2003 yılı arasında 1987 sabit fiyatlarıyla, Türkiye'de, kişi başına gelirlerde analiz üzerinde saptırıcı etkiler yaratacak ölçüde değişiklikler ortaya çıkmamıştır.

Bu nedenle, yaptığımız zaman serisi analizinde, kişi başına ithalat üzerinde gelir değişmelerinin yarattığı etki önemsenmemiş ve ihmal edilmiştir.

Zevk ve alışkanlıklar, bir mal talebini belirleyen bir başka önemli değişkendir. Ne var ki, talebi belirleyen unsurlar arasında, zaman içerisinde en yavaş değişen etmen de budur. Gerçekten de, yakın çevremize ilişkin gözlemler de gösterir ki, bireyler, tüketim alışkanlıkları bakımından, düşündüğümüz ve sandığımızdan çok daha muhafazakârdır. Bu nedenle, ithalat talebine ilişkin analizimizde, ele aldığımız dönemin kısıllığı göz önüne alınarak, bireylerin zevk ve alışkanlıklarında ciddi değişmelerin ortaya çıkmayacağını varsayma yoluna gittik.

İthalat talebine ilişkin analizimizde, göz ardı etmek durumunda kaldığımız bir başka olgu da rakip ve tamamlayıcı mal fiyatları oldu. Bir malın, hangi malların rakibi veya tamamlayıcısı olduğunu belirleme sorunu bir yana, bunların diğer mallar karşısındaki nispi fiyatlarını doğru ve tam olarak izlemek de ayrıca mümkün değildir. O nedenle, yaptığımız analizde, rakip ve tamamlayıcı mal nispi fiyatlarında ortaya çıkan değişiklikleri göz önüne alamadık. Ancak, şu kadarını ekleyelim ki, bizim için, analiz döneminin kısa oluşu, rakip ve tamamlayıcı mal fiyatları nispi yapısının önemli ölçüde değişmeyeceği yönünde bir umut ve teselli kaynağı olmuştur.

Kaldı ki, toplam ithalatımız içerisinde, bütün bu iktisadi değişkenlerin dışında kalan ve bunlardan hiçbir biçimde etkilenmeyen bir tür otonom ithalat da vardır. Özellikle, kamu kesiminin, başta savunma ve güvenlik gereksinimleri olmak

üzere, şartlar ne olursa olsun, ithalat yoluyla karşılamak zorunda olduğu bir dizi ihtiyaç, bu otonom ithalatın nedenidir.

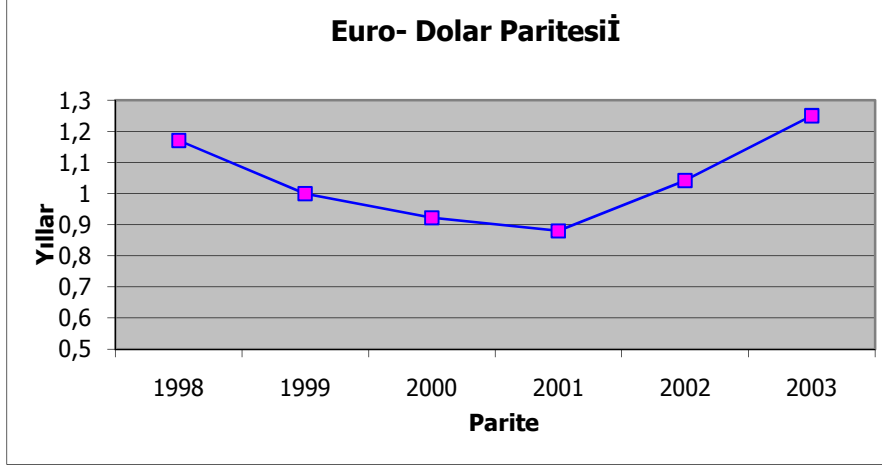
Yukarıda sıraladığımız ve kısaca açıkladığımız nedenler, hiç şüphesiz, ithalat talebi ile fiyat arasındaki ilişkiyi örseleyen olgulardır. Ancak, bunların varlığı, yine de, bu yönde yapılacak bir analizden kaçınmanın haklı nedenleri olamaz.

Bütün bu nedenlerle, analiz dönemi boyunca Türkiye'nin belirli bir mal veya mal gruplarına yönelik ithalat talebinin, yalnızca fiyatın bir fonksiyonu olduğunu varsaydık. Yine varsaydık ki; ithal malları nispi fiyatlarındaki reel değişimler, Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısındaki kambiyo kur değişikliklerinden kaynaklanmaktadır.

Analizde, bağımlı değişken olarak toplam ithalatı, kimi zaman da mal grupları itibariyle ithalatı aldık. Hacim olarak ithalat büyüklüklerini almak yerine değer cinsinden büyüklükleri alma yoluna gittik. Ancak, ithalattaki reel değişimleri kuşatabilmek için, ABD'deki enflasyonu da göz önüne almak gerekiyordu. Bu nedenle, ABD tüketici fiyat endekslerini kullanarak, ithalata ilişkin dolar cinsinden değerleri deflate edip 1987 ABD sabit fiyatları ile ifade etmeyi uygun bulduk.

Öte yandan, açıklayıcı değişken olarak kullandığımız fiyat değişkenini de, 1987 yılı dolarının satın alma gücünü dikkate alarak oluşturmamız gerekiyordu. Bu amaçla, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki fiyat endekslerini kullandık. Bir başka deyişle, aylık veriler kullanarak, 1987 yılından başlayıp günümüze kadar gelen Türkiye toptan eşya fiyatları endeksi Amerikan Tüketici fiyatlarını endeksine bölünmüş, çıkan sonuçlar, 1987 Ocak ayı "1" olmak üzere bir katsayı endeksi oluşturulmuş ve 1987 Ocak ayından başlayarak Dolar kurları, bu endeks değerlerine bölünerek Amerikan Doları için 1987 sabit fiyatlarıyla günümüze kadar gelen bir reel Dolar kuru dizisi oluşturulmuştur. Çalışmamızda, bu şekilde oluşturduğumuz reel Dolar kuru, fiyat değişkeni olarak kullanılmıştır.

Bu çerçevede yaptığımız analiz sonuçlarını vermeden önce, açık yüreklilikle bir olguyu da ortaya koymak istiyoruz. Bilindiği üzere, 1970'li yıllarda uluslararası para sistemi çökmüş ve onun yerini uluslararası para piyasası almıştır. O tarihten bu yana uluslararası rezerv olarak kullanılan yabancı paraların birbirleri karşısındaki değeri, çok çeşitli etmenler altında, piyasa güçleri tarafından belirlenmiştir. 1990'lı yıllarda büyük boyutlara ulaşan kısa vadeli uluslararası sermaye hareketleri, Dünya finans piyasalarında ağırlığı olan ülke faiz oranlarına bağlı olarak sık sık yön değiştirmiş ve bu durum, çapraz kurlar üzerinde, zaman içerisinde çok büyük dalgalanmalar yaratmıştır. Dış ticaretimizde ödeme aracı olarak kullanılan ve iki önemli yabancı para olan ABD Doları ve Euro'nun değişim oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Bu durum, hiç şüphesiz, yaptığımız analizin performansını olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak, fiyat değişkeni olarak, Dolar kuru yerine Euro veya bir başka yabancı para kuru kullanmak da sorunu çözmeyecek ve daha farklı bir sonuç vermeyecekti.

Bütün bu nedenlerle, açıklayıcı değişken olarak kullandığımız fiyat değişkeninin, ithalatta zaman içerisinde ortaya çıkan değişmelerin tümünü açıklaması elbette beklenemez. O nedenle, fiyatın ithalattaki değişiklikleri açıklama gücünü irdelerken, yukarıda yaptığımız açıklamalar mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

2. TOPLAM İTHALATIN FİYAT DUYARLILIĞI

Bilindiği üzere, ithal edilen bir malın yurtiçi satış fiyatını belirleyen, mahiyeti itibarıyla birbirinden farklı, üç bileşen vardır. Bunlardan ilki, malın yabancı para cinsinden satıldığı ülkedeki fiyatıdır; ikincisi, yabancı parayı Türk Lirasına çevirirken uygulanan kambiyo kurudur; üçüncüsü ve sonuncusu ise ithal edilen malın üzerinde bulunan gümrük vergi, resim ve harçları ile, varsa, bunlarla eş etkili, ilgili fonlardır.

İthal edilen mallar üzerindeki gümrük vergisi ve eş etkili fonların kaldırılması bu malların yurt içi fiyatlarının o ölçüde azalması anlamına gelir. İthal edilen malların yurt içi fiyatlarında, gümrük vergilerinin kaldırılması dolayısıyla ortaya çıkacak bir düşmenin, ilgili mal ithalatını ne ölçüde arttıracığı, bu malla ilgili piyasa talebinin fiyat duyarlılığına bağlıdır. Dolayısıyla, gümrük birliğinin gerek toplam ithalatımız, gerekse toplam ithalatın alt kalemlerini oluşturan ara malları, tüketim

malları ve yatırım malları ithalatında yaratacağı artışı tespit edebilmek için bunlarla ilgili fiyat duyarlılıklarını bilmemiz gerekir.

İthalat, gerçekte, yurtiçi denge fiyatının altında olması kaydıyla herhangi bir dış fiyat düzeyinde oluşan talep fazlasını veya aşırı talebi¹ ifade eder. Bu çalışmada, tahmin edeceğimiz ithalat talep fonksiyonlarının tamamı, bu anlamda, bir aşırı talep fonksiyonu tahmini olacaktır.

Bu açıklamalar çerçevesinde, 1996 ile 2003 yılları arasındaki ithalat talebi, yılın her bir çeyreği için reel ithalat fiyatları ile ilişkilendirilmiştir. Yapılan sınamalarda, ithal talebi – fiyat patikasını en iyi gerçekleyen matematiksel kalıbın çift logaritmik kalıp olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Bununla beraber, lineer kalıplar da, çift logaritmik sonuçlara bir hayli yakın sonuçlar vermiştir. Biz bu çalışmamızda yerine göre her iki tahminden de yararlanma yoluna gittik.

Bağımlı Değişken: (LOG) Toplam İthalat (M)				
Metot: En küçük kareler				
Gözlem Dönemi: 1996:1 2003:1				
Gözlem Sayısı: 29				
Değişken	Katsayı	Sta. Hata	t-istatistiği	Prob.
C	12.32524	1.028845	11.97969	0.0000
Log (Kur) (P)	-0.563818	0.150926	-3.735715	0.0009
R-kare	0.340749	Bağımlı Değş. Ortalama		8.482287
Düzeltilmiş R-kare	0.316332	Bağımlı Değş.Std.Sap.		0.110072
Regres. Std. Hatası	0.091012	F-statistic		13.95557
Durbin-Watson stat	0.223645	Prob(F-statistic)		0.000887

Buna göre, logaritmik ithalat talebi veya diğer adıyla aşırı talep (M), logaritmik fiyat (P)'nin aşağıda gösterildiği gibi bir fonksiyonudur.

$$\text{Log } M = 12,33 - 0,56 \log P$$

Tahmin tablosunda yer alan bilgilerden anlaşılacağı üzere fiyatlarla ithalat veya aşırı talep arasında 0,58 düzeyinde bir korelasyon olup fiyat değişimleri ithalattaki değişmelerin %34'ünü açıklama kabiliyetine sahiptir.

Denklemden yer alan fiyat parametresi (-0,56) olup doğrudan doğruya ithalat talebinin veya aşırı talebin fiyata olan esneklik katsayısını vermektedir. Bir başka deyişle, örneğin, fiyatın %10 değişmesi halinde aşırı talebin ne yönde ve hangi

¹ Aşırı talep veya talep fazlalığı; İngilizce'deki "excess demand" karşılığı kullanılmış olup denge fiyatının altındaki herhangi bir fiyat seviyesinde, piyasa talebinden piyasa arzının çıkarılması suretiyle bulunan büyüklüğe işaret eder.

oranda değişeceğini bulmak için, onu (- 0,56) ile çarpmak yeterlidir. Buna göre, fiyatta ortaya çıkacak her %10 değişiklik, ithalat talebini ters yönde, %5,6 oranında değiştirecektir.

Avrupa Birliği'nden gelen mallara karşı, kademeli gümrük indirimleri başlamadan önce, koruma oranlarının %30-%40 çevresinde olduğu bilinmektedir.

Gümrük Birliği ile beraber koruma oranları sıfırlandığına göre, bunun Avrupa Birliği'nden yaptığımız toplam ithalatımızda ortaya çıkarması beklenen artış %16,8 ile %22,4 arasında olacaktır. Ancak, ticaret saptırıcı etki dolayısıyla, Avrupa Birliği ülkelerinden yapılan ithalatın bu oranın üzerinde artması beklenir.

Öte yandan, Gümrük Birliği öncesinde 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın ilgili hükümleri uyarınca sanayi ürünlerindeki gümrük vergileri Avrupa Birliği ülkelerine karşı sıfırlanmış, üçüncü ülkelere karşı da Ortak Gümrük Tarifesi seviyesine indirilmiştir. Bu çerçevede, Gümrük Birliğinden önce %16 olan gümrük vergileri aritmetik ortalaması, 1996'da %5,6'ya düşmüştür. Buna göre, öncesine kıyasla Gümrük Birliği sonrasında sanayi ürünlerinin fiyatı %10,4 çevresinde bir azalma göstermiştir. Bu durumda, diğer şartlar veri iken, 1996 ithalatının bir önceki yıla kıyasla $(-0,104) \cdot (-0,56) = \%5,824$ artması beklenir.

2.1. Ara Malları Fiyat Duyarlılığı

Fiyatlarla ithal talebi arasındaki fonksiyonel ilişkinin varlığını, ithalatımızın en önemli bileşeni olan ara malları ithalatı açısından da sınama gereğini duyduk. Bu amaçla 1996 ile 2003 yılları arasındaki ara malları ithalat talebi, ele alınan dönemin her bir çeyreği için reel ithalat fiyatları ile ilişkilendirme yoluna gittik. Yapılan değerlendirmeler sonucu, talep – fiyat patikasını en iyi gerçekleyen matematiksel kalıbın çift logaritmik model olduğu ortaya çıkmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Bağımlı Değişken: (LOG) Aramaları İthalatı (M_a)				
Metot: En küçük kareler				
Gözlem Dönemi: 1996:1 2003:1				
Gözlem Sayısı: 29				
Değişken	Katsayı	Sta. Hata	t-istatistiği	Prob.
C	11.98397	1.061021	11.29475	0.0000
Log (Kur) (P)	-0.631703	0.155646	-4.058581	0.0004
R-kare	0.378912	Bağımlı Değş. Ortalama		7.678307
Düzeltilmiş R-kare	0.355908	Bağımlı Değş.Std.Sap.		0.116949
Regres.Std. Hatası	0.093858	F-statistic		16.47208
Durbin-Watson stat	0.237852	Prob (F-statistic)		0.000379

Buna göre, logaritmik ara mal ithalat talebi (M_a), logaritmik fiyat (P)'nin aşağıda gösterildiği gibi bir fonksiyonudur.

$$\text{Log } M_a = 11,98 - 0,63 \log P$$

Tabloda yer alan bilgilerden anlaşılacağı üzere fiyat ile ara mal ithalatı arasındaki korelasyon katsayısı 0,62'dir. Ayrıca, fiyat değişkeni, ara mal ithalatındaki değişmelerin %38'ini açıklayabilmektedir.

Denklemden yer alan fiyat değişkeninin katsayısı (-0,63) olup ara mal ithalat talebinin fiyata olan esneklik katsayısını göstermektedir. Yani, fiyattaki %1'lik bir değişme, ara mal ithalatı talebini, fiyattaki değişimin aksi istikametinde %0,63 değiştirecektir.

Koruma oranlarının sıfırlanması ile birlikte, ara malları ithalat talebinin %18,9 ile %25,2 arasında bir oranda artmasının, istatistiksel bir beklenti olduğunu söyleyebiliriz.

2.2 Yatırım Mallarında Fiyat Duyarlılığı

Anılan dönem içerisindeki sermaye malları talebi, üçer aylık dönemler halinde, reel ithalat fiyatları ile ilişkilendirilmiştir. Analizde, çift logaritmik model kullanılmıştır. Elde edilen regresyon sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Bağımlı Değişken: (LOG) Sermaye malları ithalatı) (M_C)				
Metot: En küçük kareler				
Gözlem Dönemi: 1996:1 2003:1				
Gözlem Sayısı: 29				
Değişken	Katsayı	Sta. Hata	t-istatistiği	Prob.
C	18.87190	2.167072	8.708476	0.0000
Log(Kur) (P)	-1.820670	0.317898	-5.727208	0.0000
R-kare	0.548502	Bağımlı Değş. Ortalama		6.462297
Düzeltilmiş R-kare	0.531780	Bağımlı Değş.Std.Sap.		0.280154
Regres. Std. Hatası	0.191700	F-statistic		32.80092
Durbin-Watson stat	0.992216	Prob(F-statistic)		0.000004

Regresyon sonuçlarına göre, logaritmik sermaye malları ithalat talebi (M_C), logaritmik fiyat (P)'nin aşağıda gösterildiği gibi bir fonksiyondur.

$$\text{Log } M_C = 18,87 - 1,82 \log P$$

Tabloda yer alan bilgilere göre, ithalat fiyatı ile sermaye malları ithalatı arasında 0,73 düzeyinde bir korelasyon vardır. Ayrıca, fiyat değişimleri, sermaye malları ithalatındaki değişimlerin %54'ünü açıklayabilmektedir.

İthalat fiyatının katsayısı olan (-1,82), sermaye malları ithalat talebinin, fiyata olan esneklik katsayısıdır. Katsayının (1)'den büyük olması, sermaye malları ithalat talebindeki değişimlerin, ithalat fiyatındaki değişimlerden daha büyük olduğunu göstermektedir. Yani, fiyattaki %10 değişme yatırım malları ithalatını ters yönde, %18,2 oranında değiştirecektir.

İthalat alt kalemleri içerisinde, fiyat değişmelerine karşı en duyarlı alt kalem; yatırım malları ithalatıdır. Bu olgu da, hiç şüphesiz, sabit sermaye yatırımları içerisinde ithal yatırım mallarının hala büyük bir paya sahip olmasının önemli bir rolü vardır.

Yatırım malları ithalatının kurlara bu ölçüde duyarlı olması, bir bakıma, son yıllarda karşı karşıya kaldığımız istihdam yaratmayan büyüme olgusuna da ışık tutmaktadır.

Gümrük Birliği ile birlikte yatırım malları üzerinde bulunan ve %55'lere ulaşan gümrük vergisi ve eş etkili fonların ortadan kalkması ithal yatırım malları birim fiyatlarında önemli bir düşüş yaratmıştır. Bu durum, ücretlerin aşağıya doğru katılığının doğal bir sonucu olarak, gerek mevcut gerek yeni yapılacak yatırımların üretim tekniği seçimlerini sermaye yoğun tekniklere kaydırmıştır. Yatırımların emek yoğun tekniklerden sermaye yoğun tekniklere kayması; bir yandan, birim katma değer için gerekli sermaye miktarını arttırmış, öte yandan da, ek bir işçi istihdam etmek için yine gerekli sermaye miktarını arttırmıştır.

Bununla beraber, gümrük birliği öncesi dönemde, özellikle teşvik belgeli yatırımlarda, gümrük muafiyet teşviki verilmiş olması, yukarıda sözünü ettiğimiz etkiyi bir bakıma ortaya çıkarmıştı. Bir başka deyişle, yatırım teşvikleri dolayısı ile Türkiye, yatırım malları üzerindeki gümrükleri 01.01.1996'dan çok önce, 1980'li yıllarda büyük ölçüde düşürdüğünden bu alanda gümrük birliğini bir hayli önce gerçekleştirmişti.

2.3. Tüketim Mallarında Fiyat Duyarlılığı

Bu çalışmada fiyatın tüketim malları ithalatını belirleme gücü de araştırılmıştır. Yapılan ekonometrik tahmin sonuçları teorik beklentilere uygun olmakla beraber, diğer alt kalemlere kıyasla fiyat ile tüketim malları ithal talebi arasında nispeten daha zayıf bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Bunda 1997 Rusya ve 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin ve bunların sonucunda Türkiye ekonomisinde ortaya çıkan beklenmedik küçülmenin payı olduğu düşünülmektedir.

Diğer ithalat alt kalemlerinde olduğu gibi, tüketim malları ithal talebinde de, en iyi sonucu çift logaritmik kalıp vermiştir.

Bağımlı Değişken: (Log) Tüketim Malları İthalatı (M _t)				
Metot: En küçük kareler				
Gözlem Dönemi: 1996:1 2003:1				
Gözlem Sayısı: 29				
Değişken	Katsayı	Sta. Hata	t-istatistiği	Prob.
C	12.62851	2.027494	6.228631	0.0000
Log(Kur) (P)	-0.994761	0.297423	-3.344600	0.0024
R-kare	0.292941	Bağımlı Değs. Ortalama		5.848271
Düzeltilmiş R-kare	0.266754	Bağımlı Değs.Std.Sap.		0.209451
Regres. Std. Hatası	0.179352	F-statistic		11.18635
Durbin-Watson stat	0.868517	Prob(F-statistic)		0.002430

Buna göre, tüketim malları ithalat talebi ile fiyat arasında %54 oranında ters yönlü bir korelasyon vardır. Fiyat değişimleri ithal tüketim malları talebindeki varyasyonun %29'unu açıklama gücüne sahip olup, tahmin edilmiş ithal malları talep fonksiyonu aşağıya çıkarılmıştır.

$$\text{Log } M_T = 12,63 - 0,99 \log P$$

Tahmin edilen denklem; bize, ithal tüketim malları talebinin birim esnekliğe çok yakın bir fiyat duyarlılığına sahip olduğunu söylemektedir. Buna göre, fiyatlarda ortaya çıkacak her %10 değişme, tüketim malları ithalat talebini, ters yönde, o oranda değiştirecektir.

Bu bilginin ışığı altında, ithal tüketim malları talebinin, Gümrük Birliği öncesi koruma oranları kadar, Birlik sonrasında artacağını ileri sürmek mümkündür.

3. SOSYAL REFAHTA ORTAYA ÇIKAN DEĞİŞMELER

Gümrük Birliği'ne geçişle ithal edilecek mal ve hizmetlerin fiyatlarında ortaya çıkacak düşüş, hiç şüphesiz, tüm toplumun refahını etkileyecektir. Bilindiği üzere, bir ülkenin sosyal refahı; üreticilerin refahları ile tüketicilerin ve devletin refahları toplamından oluşur. Bu nedenle, Gümrük Birliğine geçiş, bu refah unsurlarının her birini kaçınılmaz olarak etkileyecektir. Bu etkilerin nelerden ibaret olduğuna ilişkin teorik bir açıklamaya bu makale çerçevesinde yer veremedik. Ancak, burada, şu kadarını ifade etmekle yetinelim ki, Gümrük Birliği, bir yandan yurtiçi üreticilerin ve devletin refahını azaltırken; öte yandan, tüketicilerin refahında önemli artışlar yaratacaktır. Ne var ki, tüketicilerin refahındaki artış, büyük bir olasılıkla, üreticilerin ve devletin refah kayıplarından daha büyük olacaktır. Bir başka deyişle, Gümrük Birliği, hemen her zaman, pozitif toplamı bir oyundur. Bu oyunun kaybedeni yoktur.

Tahmin ettiğimiz ithal malları talep denkleminde yararlanarak Gümrük Birliği'nin Türkiye'de sosyal refah üzerinde yarattığı sayısal etkiyi de değer bazında araştırdık.

İthal malları üzerindeki birlik öncesi koruma oranının %30-%40 olduğu varsayımıyla ödenen birim fiyat, bugüne kıyasla, birlik öncesinde, sırasıyla, %42-%66 daha yüksekti.

Doğrusal talep kalıbı çift logaritmik'e yakın sonuçlar verdiğinden sosyal refah üzerindeki artışı hesaplarken toplam ithalat talebini fiyatın doğrusal bir fonksiyonu olarak ele almanın çok fazla sakıncalı olmayacağını düşündük. O nedenle, yaptığımız hesaplamalarda, aşağıdaki üç aylık ithalat talebi tahmin denklemini kullandık.

Bağımlı Değişken: Toplam İthalat (M_T)				
Metot: En küçük kareler				
Gözlem Dönemi: 1996:1 2003:1				
Gözlem Sayısı: 29				
Değişken	Katsayı	Sta. Hata	t-istatistiği	Prob.
C	7322.193	687.0084	10.65808	0.0000
Kur (P)	-2.685298	0.742910	-3.614570	0.0012
R-kare	0.326097	Bağımlı Değş. Ortalama		4856.400
Düzeltilmiş R-kare	0.301138	Bağımlı Değş.Std.Sap.		523.6814
Regres. Std. Hatası	437.7871	F-statistic		13.06511
Durbin-Watson stat	1.086709	Prob(F-statistic)		0.001215

$$M_T = 7322,193 - 2,685298 P$$

Avrupa Birliği'nden Gümrük Birliği sonrası yapılan yıllık ithalatın toplam ithalata oranı yaklaşık %50 çevresinde olduğundan, bu oranı refah etkilerini belirlemede nispi ağırlık olarak kullandık.

Hesaplamalarda, fiyat değişkeni için analiz dönemi ortalama kur ağırlığı olan 909,8 TL/\$ büyüklüğünü aldık. %42 koruma oranında, söz konusu fiyatın 1291,9 TL düzeyinde olduğu dikkate alındığında, ortaya çıkacak tüketici refah artışı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-1: Tüketicilerin Toplam İthalat Nedeniyle Sosyal Refahlarındaki Artış²

	3 Aylık	Yıllık
1987 GSMH bazında 1987 fiyatlarıyla milyon TL	83 419	333 674
1987 GSMH bazında 1987 fiyatlarıyla milyon \$	1 033	4 132
1987 GSMH bazında 2006 fiyatlarıyla milyon \$	1 823	7 292
2006 GSMH bazında 2006 fiyatlarıyla milyon \$	3 751	15 004

² Avrupa Birliği'nden Gümrük Birliği sonrası yapılan yıllık ithalatın toplam ithalata oranı yaklaşık %50 çevresinde olduğundan, bu oranı refah etkilerini belirlemede nispi ağırlık olarak kullandık.

Devletin, tümü tüketicilere aktarılan vergi kayıpları ile toplumun refahındaki net artışın toplamı; 1987 yılı fiyatlarıyla 166 837 milyon TL olup bunun 1987 yılı Dolar karşılığı 2 066 milyon dolardır. Aynı büyüklük, ABD tüketici fiyat endekslerini kullanarak, 2006 yılı Aralık ayı Doları cinsinden hesaplandığında 3 645 milyon dolara çıkar. Yılın çeyreği için hesaplanmış bu büyüklüğü tüm yıla yaymak için 4 ile çarpmak yeterlidir. Buna göre, toplam ithalatta gümrüklerin sıfırlanmış olması, 1987 GSMH büyüklüğü bazında, devletin, tümü tüketicilere aktarılan vergi kayıpları ile toplumun refahındaki net artışın toplamı; yıllık 14 584 milyon dolarlık bir artışı bulmaktadır.

Hesaplama, 2006 sonu GSMH büyüklüğüne taşındığında bu rakam 29 998 milyon dolara ulaşmaktadır. 2006 yılı GSMH'sinin 409 milyar Dolar civarında olduğu göz önüne alındığında, tüketicilere aktarılan vergi kayıpları ile toplumun refahındaki net artışın, 2006 GSMH'sinin %7.33'ü kadar olduğunu görmekteyiz.

Gerçekte, tüketici refahında ortaya çıkan artış, bu rakamın bir hayli üzerindedir. Bu artışı tam olarak ifade edebilmek için yukarıdaki rakama üreticilerin refah kaybını da eklemek gerekir. Çünkü, Gümrük Birliği sonucunda üretici refahında ortaya çıkan kayıplar, olduğu gibi, tüketicilere intikal etmiştir.

Ne var ki, tüketici refahındaki bu artış, toplumun refahındaki artışı yansıtmamaktadır. Çünkü, tüketici refahındaki artışın önemli bir bölümü kamu gelirlerindeki azalmayla finanse edilmiştir. İthalat üzerindeki gümrük vergilerini veya eş etkili resim, harç ve fonları kaldırması sonucunda, devlet, gelir kayıplarına uğramıştır. Bu kayıplar, aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-2: Devletin Toplam İthalat Nedeniyle Ortaya Çıkan Vergi Kayıpları

	3 Aylık	Yıllık
1987 GSMH bazında 1987 fiyatlarıyla milyon TL	73 616	294 464
1987 GSMH bazında 1987 fiyatlarıyla milyon \$	912	3 648
1987 GSMH bazında 2006 fiyatlarıyla milyon \$	1 609	6 436
2006 GSMH bazında 2006 fiyatlarıyla milyon \$	3 310	13 240

%42 koruma oranı dikkate alındığında, bu kayıplar, 1987 yılı fiyatlarıyla 147 232 milyon TL olup bunun 1987 yılı Dolar karşılığı 1 823 milyon dolardır. Aynı büyüklük, ABD tüketici fiyat endekslerini kullanarak, 2006 yılı Aralık ayı Doları cinsinden hesaplandığında 3 217 milyon dolara çıkar. Yılın çeyreği için hesaplanmış bu büyüklüğü tüm yıla yaymak için 4 ile çarpmak yeterlidir. Buna göre, toplam ithalatta gümrüklerin sıfırlanmış olması, 1987 GSMH büyüklüğü bazında, kamu gelirlerinde yıllık 12 872 milyon dolarlık bir azalışa yol açmıştır. Hesaplama,

2006 sonu GSMH büyüklüğüne taşındığında kamu gelirlerindeki azalma 26 473 milyon dolara ulaşmaktadır. 2006 yılı konsolide bütçe gelirlerinin 102 milyar dolar civarında olduğu göz önüne alındığında, toplam ithalat üzerindeki vergi ve eş etkili fonların sıfırlanması sonucunda kamu gelirlerinde ortaya çıkan azalmanın, kamu gelirlerinin %26'sına ulaştığını söyleyebiliriz.

Bu hesaplamaların ışığı altında, %42 olduğu varsayımıyla, toplam ithalatta koruma oranlarının sıfırlanması sonucunda, sosyal refahta ortaya çıkan artış aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-3: Toplam İthalat Nedeniyle Net Sosyal Refah Artışı

	3 Aylık	Yıllık
1987 GSMH bazında 1987 fiyatlarıyla milyon TL	98031	392 124
1987 GSMH bazında 1987 fiyatlarıyla milyon \$	122	488
1987 GSMH bazında 2006 fiyatlarıyla milyon \$	215	860
2006 GSMH bazında 2006 fiyatlarıyla milyon \$	442	1 768

Sosyal refahtaki artış 1987 yılı fiyatlarıyla 196 062 milyon TL olup bunun 1987 yılı Dolar karşılığı 244 milyon dolardır. Aynı büyüklük, ABD tüketici fiyat endekslerini kullanarak 2006 yılı Aralık ayı Dolarıyla 430 milyon dolara çıkar. Yılın çeyreği için hesaplanmış bu büyüklüğü tüm yıla yaymak için 4 ile çarpmak yeterlidir. Buna göre, toplam ithalatta gümrüklerin sıfırlanmış olması, 1987 GSMH büyüklüğünde, sosyal refahta yıllık 1 713 milyon dolarlık bir artışa yol açmıştır. Hesaplama, 2006 GSMH büyüklüğüne taşındığında sosyal refah artışı 3 525 milyon dolara ulaşmaktadır. Bu rakam, 2006 GSMH büyüklüğünün, yaklaşık olarak %0,88'ine tekabül etmektedir. 2008 yılı ilk çeyreği itibariyle, Türk Lirası yabancı paralar karşısında %75' i aşan oranda aşırı değerlenmemiş olsaydı, sosyal refahtaki artış 2006 GSMH'nin %1,54'ü kadar olacaktı.

4. DEĞERLENDİRME

İthalatın fiyat değişmelerine karşı duyarlılığından hareketle yaptığımız bu metrik çalışma, yazılı ve görsel basında çoğu zaman ifade edildiğinin aksine, ithalatımızın hiç de azımsanamayacak bir düzeyde, fiyatlara, dolayısı ile gümrük indirimlerine karşı duyarlı olduğunu ortaya koymuştur. O nedenle, Gümrük Birliği uygulamasının ithalat üzerinde, hiç şüphesiz, genişletici bir etkisi olmuştur. Ardı ardına yaşanan krizler ve daralma yıllarına rağmen Türkiye ekonomisinin son birkaç yıldır yaşadığı istikrarlı dönem, ithalatta büyük bir sıçrama yaratarak, bu etkiyi görmemizi büyük ölçüde kolaylaştırmıştır.

Öte yandan, bu çalışmanın ortaya koyduğu önemli sonuçlardan birisi de, Gümrük Birliği'nin ekonominin genelinde ve onu oluşturan karar birimlerinin özelinde farklı refah etkileri yaratmış olmasıdır.

Yaptığımız ekonometrik çalışmanın ortaya koyduğu bulgulara göre, Gümrük Birliği, Türk tüketicisinin refahını belirli bir ölçüde arttırmıştır. Çalışmanın sağladığı bu bilgi, sayısal büyüklüğünü hesaplayamamış olmakla birlikte, bize, ithal edilen malların benzerini veya yakın ikame mallarını yurtiçinde imal eden üreticilerimizin ciddi düzeyde bir refah kaybına uğramış olduklarını kesin olarak ifade etme imkanını vermektedir. Bir başka deyişle, üreticiler kendi refahlarının bir bölümünü, olduğu gibi tüketicilere aktarmıştır.

Bu olgu, yurtiçi üretimde bir daralmayı; istihdamda ise bir gerilemeyi ifade eder. Gümrük Birliği'nin yurtiçi arz üzerinde yarattığı uzun dönemli dinamik etki, hiç şüphesiz, çeşitli mal ve hizmetlerin piyasa arz eğrilerinin kuzeybatıya kaymasına yol açacaktır. Bunun nedeni, dış dünyanın rekabetine dayanamayan işletmelerin buldukları sektörleri terk etmesi sonucu, işletme sayısında ortaya çıkan azalmadır.

Tüketici refahındaki artışın bir başka kaynağı ise kamu kayıplarıdır. Gümrük Birliği'ne geçişle birlikte, devletin refahı azalmış ve kamunun refahındaki bu kayıp, tümüyle tüketicilere aktarılmıştır.

Son olarak, tüketici refahındaki artışı besleyen diğer bir kaynak ise Gümrük Birliği ile sağlanan net refah artışıdır. Bütün bu açıklamalar gösteriyor ki, Gümrük Birliği ile birlikte, devlet ve üreticiler refah kaybetmekte, ancak onların kaybettiği refah toplamından daha fazlası, tüketicilerin refahında bir artış olarak ortaya çıkmaktadır.

Toplumun geneli için bir değerlendirme yapmak gerekirse, Gümrük Birliği ile birlikte Türk toplumunun refahında, sınırlı da olsa, net bir artış ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

YILDIRIM, Ertuğrul, DURA, Cihan (2007) "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı: 28, Ocak-Haziran, ss. 141-177.

TC MERKEZ BANKASI (2008), İstatistikler, <http://www.tcmb.gov.tr/>